

Мазяр О. В. Результати класичних психологічних експериментів та практика діяльності НКВС. *Тези міжнародної наукової інтернет-конференції «Світ наукових досліджень»*. Випуск 12. 29–30 серпня 2022 р.

Психологічні науки

РЕЗУЛЬТАТИ КЛАСИЧНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ ТА ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ НКВС

Мазяр Олег Васильович,

доктор психологічних наук,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

<https://orcid.org/0000-0003-2718-9053>

У 1950-1970-х роках психологічна наука збагатилася класичними експериментами [3], [4], [5], спрямованими на вимірювання ступеня підкорення авторитету та рівня конформізму пересічної людини. Результати експериментів приголомшили психологічне товариство, позаяк емпірично доводили надмірну залежність людини від зовнішніх установок та чутливість до тиску. Стенфордський тюремний експеримент довелося навіть завчасно завершити, позаяк він вийшов з-під контролю: попри усвідомлення штучності ситуації дослідження, люди виявляли такий рівень жорстокості, який порушував етичні приписи. Втім, психологам, звісно, хотілося би дізнатися про результати завершеного дослідження, щоби мати повне та цілісне уявлення про природні нервово-психічні реакції людини в особливих ситуаціях.

Таку допитливість можна цілком задовольнити, якщо ознайомитися з матеріалами судового засідання 1939 року, на якому обвинувачувалися співробітники Житомирського Обласного Управління НКВС [1]. Протоколи таких засідань, а також матеріали самої кримінальної справи у чотирьох томах можна вважати чимсь близьким до лабораторного дослідження [2]. Слід зазначити, що цей «експеримент» епохи Великого терору теж було перервано, проте не за кілька днів, а через два роки, що дозволяє простежити значно довшу траєкторію його розгортання. Зокрема, цінним психологічним матеріалом стає

аналіз «досліджуваними» власних дій та дій колег під час судового засідання та на попередніх допитах.

Основна стратегія їхньої поведінки полягала у наданні недостовірних показів та свідчень навіть у ситуації, коли факти говорили про протилежне. Ситуацію, яка склалася, фактично всі засуджені пояснювали, перекладаючи провину на керівництво (тобто виявляли чутливість до тиску та конформізм) та максимально раціоналізуючи свої неправомірні дії. Спільною для всіх стала спроба описати ситуацію як таку, що за силою перевищувала їхню спроможність діяти, відповідно до власних диспозиційних установок і моральних принципів. Направду, за досить короткий час співробітники НКВС перетнули межу «соціалістичної законності» навіть за сталінськими мірками, що змусило керівництво зупиняти власноруч інспірований конвеєр страт. Співробітників звинувачували не у тому, що вони страчували засуджених (ця дія була легітимною), а в який неправомірний і жорстокий спосіб вони це здійснювали.

Список використаних джерел

1. Мазяр О. «...он человек несоветский»: хроніка державного злочину. Житомир: Вид-во ТОВ «Видавничий Дім “Бук-Друк”», 2022. 414 с.
2. Протокол судебного заседания Военного трибунала войск НКВД Киевского округа по делу Г.И. Гришина-Шенкмана, Г.А. Тимошенко, Ф.Г. Игнатенко, М.З. Глузмана, Л.У. Кондрацкого, М.М. Соснова, В.И. Гирина, Д.В. Левченко и Ш.В. Винокурова / Эхо Большого террора / ответ. ред.: М. Юнге, Л. Виола, Дж. Россман. Москва, 2018. Т. 2. Документы сотрудников НКВД, осуждённых за нарушения социалистической законности (1938-1943). С. 241–392.
3. Asch S. E. Effects of group pressure on the modification and distortion of judgments / Guetzkow H. (Ed.). Groups, leadership and men. Pittsburgh, PA: Carnegie Press, 1951. Pp. 177–190.
4. Haney C., Banks W. C., Zimbardo P. G. Study of prisoners and guards in a simulated prison. *Naval Research Reviews*. 1973. Vol. 9. P. 1–17.

5. Milgram S. Behavioral Study of Obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1963. Vol. 67. № 4. P. 371–378.